

ЕДНА МАКЕДОНИСТКА ИНТЕРПРЕТАЦИЯ НА ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКАТА АРХИЕПИСКОПИЯ В ОХРИД И НА ЦЪРКОВНО-НАЦИОНАЛНИТЕ БОРБИ НА МАКЕДОНСКИТЕ БЪЛГАРИ

/Јован Белчовски. Автокефалността на македонската православна църква., Скопје., 1990 г., трето издание, 187 стр./

Да се рецензира едва третото издание на една научна публикация, разбира се, не е съвсем редно. И все пак книгата "Историските основи за автокефалността на македонската православна църква" /заглавието на титулната страница, което незнайно защо не отговаря точно на онова на корицата/ на Йован Белчовски не може просто така да бъде подмината. Не само защото досега /първото й издание е било през 1982 г./ тя не е получила никакъв отглас в българския научен печат... Има една друга причина, която е далеч по-съществена - авторът е професор в Богословския факултет в Скопие, а това означава, че неговият труд отдавна е основно помагало за скопските студенти, както и за историци, литератори, бъдещи и настоящи свещеници. С други думи, съдържанието и основните тези на тази книга се

тиражираат достатъчно широко сред интелигенцията и духовенството в Македония, а оттам и в по-широките обществени среди.

Темата за автокефалността на църквата в Охрид е безспорно една от най-значимите в нашата църковна история. При това от публикуването на капиталния труд на акад. Иван Снегаров /може би най-често цитираният автор в книгата на Й. Белчовски/ вече е минало доста време, а и един нов и по-широк поглед към историята на Охридската архиепископия-патриаршия несъмнено е необходим. За съжаление обаче, още от предговора личи, че амбицията на автора твърде често се разминава с научното търсене и историческата истина. Още от първите редове на книгата се сблъскваме с декларативните и до болка познати заклинания за самобитността на "македонските словени", за "македонската" принадлежност на св. Кирил и Методий, св. Климент Охридски, цар Самуил и пр. Нито дума за България, пък и как да стане дума за нея - нали след "славната Самуилова епоха /969-1018/" цели осем века "македонскиот народ нема своя држава..." /с. 6/. Какво изобщо да търси в предговора на Белчовски такава безкрайно чужда на "македонците" држава като зловещата "Бугария", нищо че тази "чужда" држава е създала Охридската патриаршия... Същата тази църква, която /при отсъствието на "своя"/ држава единствена обхващала "целокупниот живот на македонецот"!

Първата глава на книгата си Белчовски е посветил на християнизацията и първите славянски просветители. Наред с общоизвестните факти и обстоятелства, естествено, гледани през призмата на македонизма, тук срещаме и някои много "оригинални" идеи. Основната цел, разбира се, е да се открият някакви принципиални "различия" между населението на българската држава до средата на IX в. и включените по същото време в нейната територия "словени" от Македония. За автора, верен ученик на белградската и скопската титовистки "школи", такава задача не е никакъв проблем. "Бугарите" до Борис-Михаил били езичници, докато

"македонските словени" - в голяма степен християнизирани от Византия. Обстоятелството, че Климент Охридски трябвало, както е добре известно, "да храни душите на по-простите българи /.../ с прости и ясни слова...", за да ограмоти в християнски дух и "да премахне равнодушието на българите /в Охридско - б. а./ към божествените неща...", просто е подминато. По същия начин за Белчовски няма никаква трудност и да "открие" още едно "фундаментално" различие - в "Бугария" християнизацията била станала отгоре-надолу, а в "Македония" - отдолу-нагоре! В тази "научна" еквилибристика историческите извори нямат никакво значение - те са опровергани с една направо "гениална" мисъл на "македонскиот национален деец Кръсте П. Мисирков" /с. 9/.

Втората глава разглежда теориите за възникването на Охридската църква, а третата - нейното състояние през XI-XII в. Поради липсата на място ще спестим общоизвестните неща, както и детайлите на този проблем, изложени от автора сравнително добре. И тук обаче Белчовски е верен на официалната и, без преувеличение, маниакална амбиция да бъдат намерени някакви, пък даже и абсурдно звучащи, "разлики" с общоприетите в историографията тези. Опитите да се разкъса живата връзка на Охридската патриаршия с Преславско-Дръстърската /до 971 г./ са неумели и нелепи. Достатъчно е читателят да се вгледа в откъсите от грамотите на Василий II, за да разбере, че става дума за една и съща църква, за българската църква. Все пак чест прави на Белчовски, че е поместил точни гръцки текстове и български превод /македонско наречие/, взети от капиталния труд на акад. Й. Иванов "Български старини из Македония" /с. 32-33/. Въпреки авторските интерпретации, остава надеждата, че неговите студенти и читатели в Македония са достатъчно интелигентни, за да проумеят каква е истината. Разбира се, Василий II никъде не е наречен "Българоубиец" - т. е. Белчовски ни е спестил обясненията, че за четири десетилетия прочутият византийски император не е разбрал с кого точно се е сражавал и какъв народ е покорил...

Четвърта глава е посветена на мястото на Охридската архиепископия в системата на православните църкви през XIII-XIV в. В общи линии фактологията е добре представена, включително отношенията с Никея и Сърбия. Проблемът обаче е отново България с нейните царе и търновски патриарси. Разбира се, никой не отрича, че между Търново и Охрид е имало несъгласия в църковен план, но и никой не може да докаже, че те са се дължали на някакви народностни различия между техните паства. Впрочем, макар и с гръцка върхушка, Охридската архиепископия продължава да е "... на цяла България", както четем във всичките ѝ документи и паметници до 1767 г. Макар и не съвсем на място, още тук бихме запитали автора следното: дали той като горещ привърженик на самобитността, традициите и т. н. в Македония би призовал днешната тамошна автокефална църква да си върне традиционното, историческото си, единственото си име - "Архиепископия на Първа Юстиниана и на цяла България"? В крайна сметка Охридската църква никога не се е наричала "македонска" - ни кога, никъде и по никакъв повод!

В глава пета Й. Белчовски се спира на положението на архиепископията до 1767 г. Изложението на фактите, главно по Иван Снегаров, е добросъвестно. Победата на гръцките фанатиоти над една автокефална църква /погърчена, но все пак "... на цяла България"/ според автора приличала на "конечният крах на Самуиловото царство и воспоставуването на византийската власт од страна на Василие II" /с. 83/. Този съзнателно търсен паралел е неточен и остава в лоното на типичната македонистка пропаганда. Така или иначе, унищожаването на архиепископията в Охрид е удар върху цялата българска църковна традиция. То напомня най-много онова, което става с Търновската патриаршия след 1394 г. с

отстраняването на патриарх Евтимий и включването на диоцеза ѝ в оная на Цариградската патриаршия.

Глава шеста е озаглавена "Църковното положение в Македония од унищожаването на Охридската архиепископия до създаването на Екзархията". Основната историографска линия проследява три етапа на църковната борба на "македонския" народ: "борба срещу корупцията на гръцките свещеници; борба за "домородно" духовенство; движение за възстановяване на Охридската архиепископия /с. 88/. Движението за църковна самостоятелност се развивало успоредно с формирането на църковно-училищни общини, които били първите институции на обществено сдружаване на македонския народ" /с. 102/. Налице е заимстване на историографски модел от българската историческа литература за регионализирането на българските възрожденски процеси.

Разделяйки и противопоставяйки възрожденския процес в Македония на общобългарския, авторът защитава неправилното твърдение, че в своята борба срещу гърцизма "македонският народ" продължил да използва имената "християни" или "рая", с което все още оставал анонимен и името "македонци не можело да добие право на гражданственост" /с. 87/.

От многобройните опровержения е достатъчно да приведем оценките на чуждите дипломати, пътешественици и емисари, посетили Македония през XVIII и XIX в. и недвусмислено регистрирали самоопределението на славянското население като българи. Самият автор цитира документ на лазаристкия мисионер в Кукуш от 1859 г., който споменава, че "нашите българи" предпочитали повече "независима национална църква, отколкото униатска" /с. 93/.

Първоначално като център на църковното движение се оформил гр. Охрид, който пазел спомена за Охридската архиепископия, а след 1869 г. образуваната в Солун македонска църковно-училищна община /с. 90, 102-103/. Необяснимо остава защо "македонските" общини изписват върху официалните си печати името "български", преди да съществува в Османската империя българска църква, а следователно и официално призната българска нация.

Глава седма е посветена на "Църквата в Македония" от създаването на Екзархията до Балканските войни. Създаването на Българска екзархия, участието на македонските българи в борбата за пълно прилагане на фермана от 1870 г. и широката просветна и духовна дейност и на Екзархията след Берлинския конгрес трудно се вметват в преднамерените, изкуствени и ненаучни рамки на автора, което води до повърхностни обяснения и логически противоречия в текста. Създаването на Екзархията, според И. Белчовски, била следствие от съвместната борба на "българи" и "македонци" /с. 160/, в която "македонският народ" се стремил чрез възстановяването на Охридската архиепископия да се сдобие със самостоятелна църква, но българската буржоазия използвала това, за да се оказва натиск върху Османската империя /с. 107/. След уреждането на Екзархията националната идентификация се свързвала с църковния въпрос и македонците били принудени да избират, да се определят като българи или гърци. Въпреки това голямата част от македонския народ се присъединил към Екзархията /с. 108/ без да разбира, според автора, че с образуването на екзархията се появил още един неприятел - бугаризмът, който поради своята близост и сродство с македонския народ ... можел да бъде още по-опасен /с. 110/. Напълно наивно звучи обяснението на Белчовски, че след обявяването на схизмата "македонците" не ѝ обърнали голямо внимание и предпочели да останат схизматици екзархисти, а не православни и патриаршиски /с. 111/.

Историята на църковно-националните борби на българите в Македония в периода 1870-1879 г. обхваща едва четири страници в представения труд. Тази

фрагментарност на изложението не е случайна. Участието на македонското население в изграждането на първата официално призната общобългарска институция при липсата на българска държава като политически фактор е неоспорим исторически факт за принадлежността на това население към българската нация. В изложението се премълчава за работата на църковно-народния събор от 1871 г. и участието на представители на дванадесет епархии от Македония, за изработения на събора списък на бъдещите български митрополити, в които са включени девет души от Македония от общо двадесет кандидати, за проведените допитвания през 1873 г. в Охридска и Скопска епархия, които се присъединили към Екзархията и борбата в другите епархии за българско църковно ведомство.

След Берлинския конгрес и запазването на седалището на Екзархията в Цариград се запълва предварително съставената историографска схема на автора, че българските правителства чрез Екзархията преследват своите аспирации към Македония. Недвусмислено се определя, че за "цялото нейно присъствие в Македония, дейността на Екзархията била денационализаторска и асимилаторска" /с. 115/.

Несъстоятелността на тези твърдения може да се докаже, ако се разгледа въпросът за финансовата издръжка на училищата, най-мощният фактор на денационализацията на македонския народ. През 1885 г. от бюджета на Екзархията се издържат едва една четвърт от училищата под ведомството на българската църква в Македония и Одринско. През учебната 1892 - 1893 г. на бюджетна издръжка са половината от общинските и три четвърти от класните училища. Останалите училища, в които действат екзархийските правилници, програми и наредби, се издържат от местните църковно-училищни общини. Несериозно е да се приеме, че македонските общини ще дават оскъдните си средства за издръжка на училища, в които ще се провежда тяхната асимилация.

Отпор на Екзархията, според автора, "македонският народ" оказал с образуването на ТМРО, който довел в навечерието на Балканските войни църковно-училищните общини само "номинално" да признават върховенството на Екзархията /с. 116/. Несъстоятелността на това твърдение може да се илюстрира с борбата на македонските българи именно по време на Балканските войни. Всички крила на революционната организация застават заедно с българската армия и държава за освобождение на Македония. В защита на екзархийските институции в завладяните от съюзниците земи застават всички слоеве на българското общество, начело с българските църковно-училищни общини.

Несериозно звучи твърдението на Белчовски, че Методи Кусевич като екзархийски наместник в Цариград се стремил да превърне през 1879-1880 г. Екзархията в Османската империя в чисто "македонска църква" /с. 121/, като се има предвид, че Методи, по-късно митрополит старозагорски, е един от строителите на Българската православна църква и виден общественик в Княжество България.

Глава осма разглежда църковните борби на "македонския народ" през XX в. Цялото изложение страда от определена фрагментарност и селективност на историческите факти. Като пример може да се посочи позоваването на един документ на Временното представителство на обединената бивша ВМРО от 9.III.1919 г., като доказателство за стремежа на "македонците" към самостоятелна църква /с. 134/, твърдение, което е в пълна несъстоятелност с мемоара на същата организация от 6.VI.1919 г., апелиращ за спасяването на "македонските българи".

В следващите страници се прави опит да се свърже въоръжената съпротива, начело с комунистическата партия, и стремежът за самостоятелна македонска църква и да се изведе като резултат от "народоосвободителната борба"

на "македонския народ" провъзгласяването през 1958 г. на Македонска православна църква.

Заклучението накратко излага основните моменти на изложението. Последният абзац изразява и главната цел на книгата: да аргументира с исторически доводи правото на Македонската православна църква на каноническо признаване от останалите православни църкви. Един въпрос, който днес трябва да се решава не само в зависимост от политическите интереси, но и в съответствие на историческата истина.

Представеният тук обзор върху книгата на Й. Белчовски си остава все пак бегъл и непълен. Биха могли да бъдат посочени още много конкретни пропуски, неточности, неверни и тенденциозни твърдения, предпоставени тези. По-важно е обаче да запитаме - така ли ще продължават да пишат някои колеги от Македония и занаяпред, в новите условия, когато Македония е свободна държава, когато се рушат устоите на сърбо-югославския политически режим? Така ли ще продължава да представя нашата обща история, историята на едноезичните и едноплеменни хора от държавите Македония и България и самият проф. Белчовски? Нужно ли е да се припомним на един преподавател в богословски факултет една от най-известните Божи заповеди? Един вярващ човек би следвало да се замисли върху някои неща, върху някои ясни и прости истини, които напират от всеки ред в историческите извори. Иначе какво излиза? Повече от хиляда години съществува някакъв незнаен "македонски народ", когото всички от IX до XX в. /без последните пет десетилетия/ единодушно определят като "македонски българи", "българи", "български славяни" и пр. И Василий Българоубиеца, и Теофилакт Охридски /живял десетилетия наред в Охрид!/, както и стотици византийски, западни, балкански, руски и т. н. хронисти, пътешественици, дипломати, мисионери, журналисти упорстват, че тези хора са българи... Кой знае защо обаче, българи се наричат и самите "македонци" - и Самуил, и Йоан Владислав, и братя Миладинови, и Гоце Делчев...

Какво остава? Нищо друго, освен надеждата, че все някой ден, дай Боже, истината ще заеме своето място в трудовете на някои наши /трудно е да кажем "чуждестранни"/ колеги; че втълпяваната десетилетия наред българофобия ще отстъпи пред честното и обективно историческо изследване.

Пламен Павлов
Милен Михов